

NASTĘPSTWO PRAWNE NA WYPADEK ŚMIERCI PO WSPÓLNIKACH I AKCJONARIUSZACH SPÓŁEK HANDLOWYCH

Paweł Zdanikowski

NASTĘPSTWO PRAWNE NA WYPADEK ŚMIERCI PO WSPÓLNIKACH I AKCJONARIUSZACH SPÓŁEK HANDLOWYCH

Paweł Zdanikowski

Zamów książkę w księgarni internetowej

profinfo.pl
księgarnia internetowa

SERIA **MONOGRAFIE**

Wydanie publikacji zostało dofinansowane
przez Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Stan prawny na 16 września 2021 r.

Recenzent
Prof. dr hab. Andrzej Kidyba

Wydawca
Magdalena Stojek-Siwińska

Redaktor prowadzący
Paulina Ambroży

Opracowanie redakcyjne
Agnieszka Witczak

Projekt okładek serii
Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni[♥]

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2021

ISBN 978-83-8246-481-8
ISSN 1897-4392

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 19
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluger.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	13
Wstęp	17

Część I

Rozdział 1

Następstwo prawne na wypadek śmierci w prawie polskim	31
1.1. Dziedziczenie	31
1.1.1. Pojęcie i znaczenie dziedziczenia	31
1.1.2. Przedmiot dziedziczenia	37
1.1.3. Problem jedności następstwa prawnego na podstawie dziedziczenia	42
1.1.4. Wpływ woli spadkodawcy na wejście określonych praw w skład spadku	50
1.1.5. Wspólność majątku spadkowego i dział spadku	53
1.1.6. Odpowiedzialność za długi spadkowe	59
1.2. Sukcesja syngularna	61
1.2.1. Uwagi wprowadzające	61
1.2.2. Zapis windykacyjny	62
1.2.3. Zapis zwykły	64
1.2.4. Przejście praw i obowiązków na oznaczone osoby niezależnie od tego, czy są spadkobiercami (przewidziane w przepisach szczególnych)	66
1.3. Następstwo prawne na wypadek śmierci a nieodpłatne rozporządzenia majątkiem przez spadkodawcę za życia	71

1.3.1. Doliczanie darowizn i zapisów windykacyjnych do substratu zachowku	71
1.3.2. Zaliczanie darowizn na schedę spadkową	75

Rozdział 2

Istota i struktura członkostwa w spółkach handlowych	79
2.1. Pojęcie członkostwa w spółce handlowej.....	79
2.2. Charakter prawny członkostwa w spółce handlowej	82
2.3. Prawo udziałowe jako element struktury członkostwa w spółce handlowej	84
2.4. Członkostwo a stosunek spółki	94
2.5. Stosunek członkostwa a prawo udziałowe w spółkach handlowych	95

Część II

Rozdział 3

Następstwo prawne na wypadek śmierci po wspólnikach i akcjonariuszach spółek handlowych w perspektywie

komparatystycznej.....	101
3.1. Uwagi wprowadzające	101
3.2. Niemcy	102
3.2.1. Spółka jawna	102
3.2.2. Spółka partnerska.....	109
3.2.3. Spółka komandytowa	111
3.2.4. Spółka komandytowo-akcyjna	113
3.2.5. Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością	113
3.2.6. Spółka akcyjna	119
3.3. Austria	119
3.3.1. Spółka jawna	119
3.3.2. Spółka komandytowa	123
3.3.3. Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością	125
3.3.4. Spółka akcyjna	127
3.4. Szwajcaria	128
3.4.1. Spółka jawna	128
3.4.2. Spółka komandytowa	130
3.4.3. Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością	130

3.4.4. Spółka akcyjna	132
3.5. Francja	133
3.5.1. Spółka jawna	133
3.5.2. Spółka komandytowa	135
3.5.3. Spółka komandytowo-akcyjna	136
3.5.4. Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością	136
3.5.5. Spółka akcyjna	138
3.5.6. Spółka akcyjna uproszczona	139
3.6. Wnioski	139

Część III

Rozdział 4

Następstwo prawne na wypadek śmierci po wspólniku

spółki jawnej	145
4.1. Uwagi wprowadzające	145
4.2. Charakter prawny spółki jawnej	147
4.3. Regulacja następstwa prawnego po zmarłym wspólniku spółki jawnej na gruncie Kodeksu handlowego	149
4.4. Skutki prawne śmierci wspólnika spółki jawnej w Kodeksie spółek handlowych	152
4.4.1. Koncepcje określające reżim następstwa prawnego po zmarłym wspólniku spółki jawnej	152
4.4.1.1. Uwagi wprowadzające	152
4.4.1.2. Umowna klauzula następstwa	153
4.4.1.3. Wstąpienie na podstawie umowy spółki ...	158
4.4.1.4. Dziedziczenie	160
4.4.2. Ustalenie reżimu prawnego następstwa po zmarłym wspólniku spółki jawnej	161
4.4.3. Zakres podmiotowy i treść klauzuli z art. 60 § 1 k.s.h.	171
4.4.4. Odpowiedzialność za długi spółki spadkobierców wspólnika wstępujących do spółki	180
4.4.5. Przekształcenie spółki jawnej w spółkę komandytową lub komandytowo-akcyjną na żądanie spadkobiercy wspólnika (art. 583 k.s.h.)	189

4.4.5.1. Systematyka i <i>ratio legis</i> regulacji	189
4.4.5.2. Zakres podmiotowy uprawnienia żądania przekształcenia spółki	190
4.4.5.3. Przesłanki dopuszczalności żądania	193
4.4.5.4. Treść i charakter prawny żądania przekształcenia oraz jego ochrona	197
4.4.5.5. Wykonanie uprawnienia żądania przekształcenia	200
4.4.5.6. Zakres czasowy.....	200
4.4.5.7. Odpowiedzialność za zobowiązania spółki spadkobierców żądających przekształcenia spółki jawnej w komandytową	202
4.5. Następstwo prawne na wypadek śmierci po zmarłym wspólniku na podstawie rozrządzeń testamentowych (zapis zwykły, zapis windykacyjny, polecenie)	204
4.5.1. Zapis zwykły	204
4.5.2. Zapis windykacyjny.....	208
4.5.3. Polecenie	213
4.6. Konsekwencje śmierci wspólnika w razie braku w umowie spółki klauzuli o wstąpieniu spadkobierców wspólnika	215
4.6.1. Uwagi wprowadzające	215
4.6.2. Sytuacja prawna spadkobiercy wspólnika w przypadku dalszego istnienia spółki (na podstawie umowy bądź uchwały wspólników podjętej niezwłocznie po śmierci wspólnika)	215
4.6.3. Sytuacja spadkobiercy w razie likwidacji spółki na skutek śmierci wspólnika.....	224
4.7. Konsekwencje wstąpienia spadkobierców wspólnika do spółki	228
4.7.1. Status spadkobierców jako „wspólnika zbiorowego”	228
4.7.2. Dział spadku obejmujący ogół praw i obowiązków wspólnika spółki jawnej	235
4.7.2.1. Uwagi wprowadzające	235
4.7.2.2. Przedmiot i sposób działu	235

4.7.2.3. Wpływ umowy spółki na sposób dokonania działu	237
4.7.2.4. Tryb działu	237
4.7.2.5. Problem rozliczeń między spadkobiercami w razie zastosowania kwalifikowanej klauzuli następstwa	240

Rozdział 5

Następstwo prawne na wypadek śmierci po partnerze spółki partnerskiej	245
5.1. Charakter prawny spółki partnerskiej	245
5.2. Regulacja następstwa prawnego na wypadek śmierci po partnerze	247
5.3. Konsekwencje śmierci partnera	248

Rozdział 6

Następstwo prawne na wypadek śmierci po wspólnikach spółki komandytowej	255
6.1. Charakter prawny spółki komandytowej	255
6.2. Regulacja następstwa prawnego na wypadek śmierci po wspólnikach spółki komandytowej	256
6.3. Charakter prawny następstwa po zmarłym komandytariuszu	258
6.4. Zakres swobody wspólników spółki komandytowej w umownym kształtowaniu zasad następstwa prawnego na wypadek śmierci po komandytariuszu	260
6.5. Osoba spadkobiercy komandytariusza	261
6.6. Wykonywanie wspólnego prawa przez spadkobierców komandytariusza	263
6.7. Podział udziału komandytariusza w majątku spółki	264
6.7.1. Istota podziału udziału komandytariusza w majątku spółki	264
6.7.2. Przedmiot podziału	266
6.7.3. Sposób podziału	268
6.7.4. Zgoda pozostałych wspólników i jej zakres	270
6.7.5. Umowny i sądowy dział spadku obejmujący ogół praw i obowiązków komandytariusza	272

Rozdział 7**Następstwo prawne na wypadek śmierci po wspólnikach**

spółki komandytowo-akcyjnej	275
7.1. Charakter prawny spółki komandytowo-akcyjnej	275
7.2. Regulacja następstwa prawnego na wypadek śmierci po wspólnikach spółki komandytowo-akcyjnej	277
7.3. Konsekwencje śmierci wspólników spółki komandytowo-akcyjnej	279
7.3.1. Uwagi wprowadzające	279
7.3.2. Reżim prawny następstwa na wypadek śmierci po komplementariuszu spółki komandytowo- -akcyjnej.....	280
7.3.3. Zakres dyspozytywności art. 148 § 1 pkt 4 k.s.h.	284
7.4. Problem odpowiedzialności za zobowiązania spółki w kontekście ograniczonej odpowiedzialności za długi spadkowe	286

Rozdział 8**Następstwo prawne na wypadek śmierci po wspólniku**

spółki z ograniczoną odpowiedzialnością	289
8.1. Charakter prawny spółki z ograniczoną odpowiedzialnością	289
8.2. Następstwo prawne po zmarłym wspólniku spółki z ograniczoną odpowiedzialnością na zasadach ogólnych (w przypadku braku umownego ograniczenia lub wyłączenia wstąpienia spadkobierców wspólnika)	293
8.3. Następstwo prawne po zmarłym wspólniku w razie ograniczenia lub wyłączenia wstąpienia spadkobiercy wspólnika (art. 183 § 1 k.s.h.)	295
8.3.1. Pojęcie ograniczenia i wyłączenia wstąpienia spadkobiercy.....	295
8.3.2. Ograniczenie i wyłączenie wstąpienia spadkobiercy a umorzenie udziałów w razie śmierci wspólnika	296
8.3.3. Zakres podmiotowy art. 183 § 1 k.s.h.	298
8.3.4. Zakres czasowy art. 183 § 1 k.s.h.	302

8.3.5. Postacie ograniczenia wstąpienia spadkobiercy wspólnika	304
8.3.6. Chwila przejścia udziałów na uprawnionych w przypadku ograniczenia lub wyłączenia wstąpienia do spółki spadkobierców wspólnika	307
8.3.7. Przesłanki ograniczenia lub wyłączenia wstąpienia spadkobiercy wspólnika do spółki (problem warunków spłaty spadkobierców niewstępujących do spółki)	309
8.3.8. Reżim prawny przejścia udziałów w przypadku ograniczenia lub wyłączenia wstąpienia do spółki spadkobierców wspólnika.....	317
8.4. Wspólność majątku spadkowego obejmującego udziały	327
8.5. Dział spadku obejmującego udziały.....	330
8.5.1. Dział spadku, w skład którego wchodzi udział na zasadach ogólnych (w przypadku gdy umowa spółki nie ogranicza ani nie wyłącza podziału udziałów).....	330
8.5.2. Dział spadku, w skład którego wchodzi udział w przypadku ograniczenia lub wyłączenia wstąpienia do spółki spadkobierców	336
8.5.3. Dział spadku w przypadku umownego ograniczenia lub wyłączenia podziału udziałów	339
8.5.3.1. <i>Ratio legis</i> i zakres regulacji art. 183 § 2–3 k.s.h.	339
8.5.3.2. Wyłączenie podziału	341
8.5.3.3. Ograniczenie podziału udziałów w określony sposób	342
8.6. Porządek legitymacyjny w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością a dziedziczenie udziałów.....	345
8.6.1. Legitymacja wspólnika wobec spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w przypadku przejścia udziałów	345
8.6.2. Forma zawiadomienia spółki o przejściu udziału....	347
8.6.3. Pojęcie dowodu przejścia	348
8.6.4. Legitymacja do zawiadomienia	350

8.6.5. Sytuacja prawna spadkobiercy współnika po otwarciu spadku, a przed przedstawieniem spółce dowodu przejścia udziałów	352
8.7. Następstwo prawne na wypadek śmierci po współnikach spółki z ograniczoną odpowiedzialnością na podstawie innych rozrządzeń testamentowych (zapis zwykły, zapis windykacyjny, polecenie).....	354
8.7.1. Zapis zwykły	354
8.7.2. Zapis windykacyjny	361
8.7.3. Polecenie	365
 Rozdział 9	
Następstwo prawne na wypadek śmierci po akcjonariuszu prostej spółki akcyjnej	367
9.1. Charakter prawny prostej spółki akcyjnej	367
9.2. Reżim prawny następstwa po zmarłym akcjonariuszu prostej spółki akcyjnej	369
9.3. Ograniczenie lub wyłączenie wstąpienia spadkobiercy akcjonariusza prostej spółki akcyjnej	370
 Rozdział 10	
Następstwo prawne na wypadek śmierci po akcjonariuszu spółki akcyjnej	373
10.1. Uwagi wprowadzające	373
10.2. Charakter prawny spółki akcyjnej	374
10.3. Reżim przejścia akcji <i>mortis causa</i>	375
10.4. Problem dopuszczalności statutowych ograniczeń dziedziczności akcji imiennych	377
 Zakończenie	381
 Bibliografia	391
 Wykaz orzecznictwa	409

WSTĘP

Przedmiotem opracowania jest problematyka następstwa prawnego na wypadek śmierci po wspólnikach i akcjonariuszach spółek handlowych. Jest to zagadnienie leżące na styku prawa spółek i prawa spadkowego. A w nieco szerszym ujęciu można powiedzieć, że książka podejmuje problematykę spójności prawa spadkowego i prawa spółek handlowych w obszarze następstwa prawnego po wspólnikach *mortis causa*.

Pomimo tego, że prawo spółek handlowych i prawo spadkowe są częściami prawa cywilnego, istotnie różnią się one aksjologią swoich regulacji. O ile zasadniczym celem przepisów prawa spadkowego jest ochrona interesów spadkobierców poprzez zapewnienie im odpowiedniego udziału w majątku spadkowym, najczęściej poprzez powołanie do dziedziczenia, o tyle przepisy prawa spółek handlowych chronią przede wszystkim interes spółki (a pośrednio pozostałych wspólników), który mógłby zostać naruszony, m.in. poprzez wejście do niej następców prawnych wspólnika, którzy mogliby być uznani przez pozostałych przy życiu wspólników za osoby niepożądane. Tak więc jeżeli w obszarze następstwa prawnego po zmarłych wspólnikach bezwzględnie miałyby być chronione wartości leżące u podstaw prawa spadkowego, wówczas jasne jest, że musiałyby się to odbyć z naruszeniem wartości chronionych przez prawo spółek. Niespójność ta jest naturalna i oczywista, a sam brak możliwości zapewnienia ochrony dwóch sprzecznych wartości czy osiągnięcia wykluczających się celów ma – rzecz jasna – wymiar ogólny i wykraczający daleko poza nauki prawne.

Podstawowe pytania badawcze stawiane w pracy brzmią: jaki jest reżim prawny następstwa prawnego po zmarłych wspólnikach spółek handlo-

wych (dla uproszczenia rozważań w toku dalszych wywodów pojęciem współników będą określani także akcjonariusze) – czy jest to dziedziczenie, czy inny reżim prawny? A jeżeli jest to inny reżim prawny – to jaki, czy jest on taki sam w przypadku każdej spółki handlowej, czy też jest (może być) różny w zależności od jej typu? Niezależnie natomiast od ustalonego reżimu prawnego – czy i jak efektywna jest regulacja prawna następstwa zarówno w zakresie ochrony praw spadkobierców zmarłego do uzyskania członkostwa w spółce bądź spłaty odpowiadającej iloczynowi wartości udziału w spadku spadkobiercy i wartości prawa udziałowego zmarłego współnika, jak i w zakresie ochrony interesów spółki w obszarze wpływu na wstąpienie do niej konkretnych spadkobierców? Próba spojrzenia na całość problematyki następstwa prawnego po zmarłych współnikach pozwala na skoncentrowanie się na wyżej wskazanych zagadnieniach i pominięciu niektórych szczegółowych kwestii w tym obszarze wiążących się z samym funkcjonowaniem tej instytucji.

Pomimo niewątpliwej doniosłości teoretycznej zagadnienia oraz jego znaczenia praktycznego (problem dotyczy przecież wielu osób) kwestia następstwa prawnego po zmarłych współnikach spółek handlowych nie doczekała się, jak dotąd, opracowania monograficznego ani nawet szerszego zainteresowania doktryny¹. Trudno przecież za takie uznać wypowiedzi zawarte w kilkunastu artykułach naukowych wydanych na przestrzeni kilkudziesięciu ostatnich lat czy kilka opracowań monograficznych poświęconych poszczególnym spółkom handlowym, gdzie wątki następstwa prawnego na wypadek śmierci współników poruszano ubocznie (pomijając komentarze do Kodeksu handlowego i Kodeksu

¹ Chociaż sam problem spójności prawa spadkowego i prawa spółek handlowych został dostrzeżony w nauce, zob. A. Szajkowski, *Postulat spójności Kodeksu spółek handlowych z Kodeksem cywilnym oraz Kodeksem rodzinnym i opiekuńczym* [w:] *Rozprawy z prawa cywilnego, własności intelektualnej i prawa prywatnego międzynarodowego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Bogusławowi Gawlikowi*, red. J. Pisuliński, P. Tereszkiwicz, F. Zoll, Warszawa 2012, s. 552–553. Na trudności pojawiające się na styku prawa spółek oraz prawa spadkowego w związku z postanowieniami umowy spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, ograniczającymi lub wyłączającymi dziedziczenie udziałów wskazuje także M. Tarska, *Współczesne problemy regulacji spółki z o.o.*, PPH 2020/2, s. 8.

spółek handlowych, gdzie zagadnienie to było podejmowane). Żadna z tych wypowiedzi nie dotykała bowiem podstawowych kwestii, a ich przedmiotem najczęściej było rozwiązanie konkretnych problemów szczegółowych powstałych na tle omawianej problematyki. Ta nieobecność w dyskursie naukowym problematyki spójności prawa spadkowego i prawa spółek, szczególnie widoczna w świetle bogatego dorobku nauki niemieckojęzycznej, prowokuje do postawienia pytania o przyczynę tego stanu rzeczy.

Aktualny stan wiedzy w Polsce w zakresie następstwa prawnego po zmarłych wspólnikach w dużej mierze został ukształtowany przez przedwojennych komentatorów Kodeksu handlowego². Z jednej strony jest to dość naturalne i wynika ze zbliżonej (np. następstwo w spółce jawnej i komandytowej) bądź niemal identycznej (wstąpienie do spółki spadkobiercy wspólnika spółki z ograniczoną odpowiedzialnością) regulacji tych zagadnień na gruncie Kodeksu handlowego i Kodeksu spółek handlowych. Z drugiej jednak strony jest to zaskakujące, ponieważ układ relacji pomiędzy prawem spadkowym a prawem spółek istotnie się zmienił od czasu wejścia w życie Kodeksu cywilnego. W okresie przed 1.01.1965 r. prawo spółek i prawo cywilne (w tym prawo spadkowe oczywiście) były uznawane za odrębne gałęzie prawa prywatnego. Układ relacji pomiędzy nimi wyrażał przede wszystkim art. 1 k.h., który stanowił, że w stosunkach handlowych w braku przepisów Kodeksu handlowego stosowane są powszechne przepisy prawa zwyczajowego, a dopiero w razie ich braku przepisy powszechnego prawa cywilnego. Samodzielności regulacyjnej prawa spółek w obszarze następstwa prawnego po zmarłych wspólnikach sprzyjał także brak unifikacji prawa spadkowego do końca 1946 r. Problemy następstwa prawnego po zmarłym wspólniku były więc zasadniczo rozważane i rozwiązywane wyłącznie na gruncie prawa spółek. Otoczenie prawne problematyki sukcesji po zmarłych wspólnikach zmieniło się najpierw po unifikacji prawa spadkowego

² Chodzi przede wszystkim o prace: M. Allerhand, *Kodeks handlowy. Komentarz*, Lwów 1935; T. Dziurzyński, Z. Fenichel [w:] T. Dziurzyński, Z. Fenichel, M. Honzatko, *Kodeks handlowy. Komentarz*, Łódź 1999; J. Namitkiewicz, *Kodeks handlowy. Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością*, Łódź 1999; L. Peiper, *Kodeks handlowy. Komentarz*, Lwów 1936.

Rozdział 1

NASTĘPSTWO PRAWNE NA WYPADEK ŚMIERCI W PRAWIE POLSKIM

1.1. Dziedziczenie

Pojęcie następstwa prawnego na wypadek śmierci intuicyjnie kojarzy się z dziedziczeniem. To zrozumiałe, ponieważ dziedziczenie jest zasadniczą postacią (formą) następstwa prawnego po osobie zmarłej. Polskie prawo dopuszcza jednak także transfer praw przysługujących zmarłemu poza dziedziczeniem – w drodze sukcesji syngularnej. To zróżnicowanie sposobów następstwa prawnego znajduje normatywny wyraz w treści art. 922 k.c. Przepis ten stanowi, że prawa i obowiązki majątkowe zmarłego przechodzą z chwilą jego śmierci na jedną lub kilka osób stosownie do przepisów księgi czwartej k.c. (§ 1). Nie należą zaś do spadku prawa i obowiązki zmarłego ściśle związane z jego osobą, jak również prawa, które z chwilą jego śmierci przechodzą na oznaczone osoby, niezależnie od tego, czy są one spadkobiercami (§ 2). Relacja pomiędzy wskazanymi sposobami następstwa prawnego kształtuje się w układzie: zasada (dziedziczenie) i wyjątek (sukcesja syngularna).

1.1.1. Pojęcie i znaczenie dziedziczenia

Kodeks cywilny nie definiuje pojęcia dziedziczenia. Poprzednio zaś obowiązujący art. 4 Prawa spadkowego stanowił, że dziedziczenie polega na przejściu spadku jako całości na jedną lub więcej osób. Współczesne rozumienie dziedziczenia ukształtowało się na podstawie

prawa rzymskiego, a wyrażała je paremia Iulianusa: *Hereditas nihil aliud est, quam successio in universum ius, quod defunctus habuerit*¹. Wykształcona przez Rzymian koncepcja następstwa prawnego na wypadek śmierci zakładała wstąpienie przez spadkobierców w miejsce zmarłego (*successio in locum defuncti*) na skutek jednego zdarzenia prawnego i w konsekwencji umożliwiła ukształtowanie się konstrukcji sukcesji uniwersalnej².

We współczesnej polskiej literaturze dziedziczenie określa się podobnie, jako przejście spadku po zmarłej osobie fizycznej (spadkodawca) na inny podmiot lub inne podmioty (spadkobierca), najczęściej wskazując na dwie zasadnicze cechy tego pojęcia. Po pierwsze, spadkobierca wstępuje w ogół praw i obowiązków należących do spadku. Przechodzi zatem na niego całość praw i obowiązków majątkowych należących do spadku (*successio in universitatem*). Stąd też spadkobierca nabywa wszystkie przedmioty zaliczone do spadku niezależnie od ich charakteru. W przypadku gdy do dziedziczenia dochodzi więcej niż jeden spadkobierca, nabywają oni spadek jako całość wspólnie (sprzeczne z ideą sukcesji uniwersalnej jest, by pewne składniki spadku przechodziły tylko na część spadkobierców), zaś nabycie to ma charakter pochodny. Po drugie, przejście wszystkich należących do spadku praw i obowiązków następuje na skutek jednego zdarzenia, jakim jest otwarcie spadku (*successio per universitatem*) czy nawet szerzej: na podstawie jednego stanu faktycznego, na który składają się trzy człony: śmierć spadkodawcy, wyrażona przez niego w testamencie wola powołania danej osoby do dziedziczenia albo istnienie odpowiedniego stosunku prawnego (pokrewieństwa, związku małżeńskiego czy przysposobienia) oraz istnienie po stronie

¹ Zob.: W. Bojarski, *Prawo rzymskie*, Toruń 1994, s. 223–224; A. Dębiński, *Rzymskie prawo prywatne*, Warszawa 2003, s. 335; K. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*, Warszawa 1978, s. 462–463; W. Osuchowski, *Zarys rzymskiego prawa prywatnego*, Warszawa 1962, s. 452; R. Taubenschlag, W. Kozubski, *Historia i instytucje rzymskiego prawa prywatnego*, Warszawa 1945, s. 190–191.

² Zob. W. Borysiak, *Dziedziczenie. Konstrukcja prawna i ochrona*, Warszawa 2013, s. 34. Autor ten szerzej opisuje genezę tego pojęcia, zob. tamże, s. 29–41.

spadkobiercy pewnych kwalifikacji, od których zależy możliwość jego dojścia do spadku po danym spadkodawcy³.

Dziedziczenie zostało ukształtowane jako postać sukcesji uniwersalnej⁴, będącej z kolei jednym z dwóch elementów dychotomicznego katalogu rodzajów następstwa prawnego w ogólności. O ile dziedziczenie jest konstrukcyjnie powiązane z następstwem prawnym na wypadek śmierci, o tyle sukcesja uniwersalna jest jedynie sposobem następstwa prawnego, który wcale nie musi wiązać się z konsekwencjami śmierci osoby fizycznej. Sukcesja uniwersalna może być także sposobem określania następstwa prawnego innego niż *mortis causa*. Polskie prawo zna takie przypadki. Należą do nich: sukcesja po spółce przejmowanej albo po spółkach łączących się przez zawiązanie nowej spółki (art. 494 § 1 k.s.h.), po spółdzielni przejętej (art. 101 Prawa spółdzielczego⁵) czy po skomercjalizowanym przedsiębiorstwie państwowym (art. 1 ustawy o komercjalizacji i niektórych uprawnieniach pracowników⁶). Jak wskazuje się w literaturze, ujęcie dziedziczenia jako sukcesji uniwersalnej nie wynika z jakiegokolwiek naturalnej konieczności, ale jest konstrukcją o charakterze technicznym. Jej przyjęcie w wielu systemach prawnych wynika jedynie z walorów praktycznych tej koncepcji⁷. Nie jest to jedyny możliwy model także od strony porównawczej⁸.

³ Zob.: J.S. Piąkowski, *Prawo spadkowe. Zarys wykładu*, Warszawa 1972, s. 53; J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe w zarysie*, Warszawa 1985, s. 52; W. Borysiak, *Dziedziczenie...*, s. 26; E. Niezbecka, *Prawo spadkowe w zarysie*, Lublin 2000, s. 33–34; E. Skowrońska-Bocian, *Prawo spadkowe*, Warszawa 1997, s. 27–28.

⁴ Zob.: S. Grzybowski, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1978, s. 110; E. Niezbecka, *Prawo spadkowe...*, s. 33–34; M. Pyziak-Szafnicka [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2007, s. 767; Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 1997, s. 101; A. Wolter, *Prawo cywilne – zarys części ogólnej*, Warszawa 1963, s. 108.

⁵ Ustawa z 16.09.1982 r. – Prawo spółdzielcze, Dz.U. z 2021 r. poz. 648.

⁶ Ustawa z 30.08.1996 r. o komercjalizacji i niektórych uprawnieniach pracowników, Dz.U. z 2021 r. poz. 425.

⁷ J.S. Piąkowski [w:] *System prawa cywilnego*, red. nac. W. Czachórski, t. 4. *Prawo spadkowe*, red. tomu J.S. Piąkowski, Ossolineum 1986, s. 91.

⁸ Na przykład prawo brytyjskie przyjmuje system administracji spadku, który polega na zarządzaniu spadkiem przez wyznaczoną przez spadkodawcę lub sąd osobę, a status takiej osoby jest oparty na powiernictwie. Sukcesja uniwersalna nie występuje także w Szwecji, gdzie majątek spadkowy z chwilą otwarcia spadku staje się osobą prawną;

Nie sposób przecenić roli instytucji dziedziczenia dla prawidłowego funkcjonowania i rozwoju społeczeństw. Jest ono przede wszystkim gwarancją istnienia własności prywatnej jako podstawy ustroju społecznego. Bez dziedziczenia własność prywatna uległaby zanikowi w ciągu najwyżej kilku pokoleń. W zależności od tego, jaki w danym społeczeństwie przyjęto by model rozwiązania „problemu” majątku pozostałego po osobie zmarłej, doszłoby do bardzo niekorzystnych społecznie skutków. Przyjęcie, że z chwilą śmierci wygasają prawa do majątku zmarłego, zapewne spowodowałyby liczne próby zawłaszczania tego majątku, a w konsekwencji prowadziłyby do przemocy i niepokoju społecznych. Gdyby zaś uznano, że majątek taki przechodzi na własność państwa, w ciągu kilkudziesięciu lat nastąpiłaby nacjonalizacja majątku prywatnego. Z kolei gdyby przyjęć, że majątek zmarłego przypada określonej zbiorowości, na przykład gminie czy wiosce, w okresie życia kilku pokoleń doszłoby do powstania własności kolektywnej. Dziedziczenie przed tym zabezpiecza, umożliwiając przede wszystkim pokoleniom akumulację kapitału, a przez to także rozwój gospodarczy (możliwość finansowania inwestycji). Dziedziczenie umożliwia także właściwe funkcjonowanie obrotu prawnego. Gdyby bowiem okres trwania stosunków prawnych, w szczególności zobowiązaniowych, był ograniczony do czasu życia jego stron, obawiano by się zawierać umowy generujące trwałe stosunki prawne (skoro odpowiedzialność za zobowiązania nie przechodziłaby na spadkobierców). Obrót prawny zapewne ograniczyłby się wówczas do zawierania umów jednorazowych bądź krótkoterminowych, pośrednio powodując wykluczenie z niego osób starszych⁹.

Dziedziczenie jest ściśle powiązane z ochroną rodziny. Naturalną skłonnością ludzką jest bowiem troska o osoby najbliższe, a ponieważ najczęściej są nimi członkowie rodziny, dziedziczenie umożliwia kontynuację tej troski poprzez zaspokojenie ekonomicznych potrzeb członków rodziny także po śmierci spadkodawcy. W ten właśnie sposób dziedziczenie

zob. szerzej: W. Borysiak, *Dziedziczenie...*, s. 119–122; A. Kozioł, *System administracji spadku w porządkach prawnych kręgu państw anglosaskich*, „Rejent” 2006/2, s. 119–132 i powołaną tam literaturę.

⁹ Zob. W. Borysiak, *Dziedziczenie...*, s. 42–43.

wspiera rozwój społeczeństw, który przecież odbywa się między innymi dzięki rodzinie.

Chociaż dla realizacji podstawowych funkcji dziedziczenia (ochrona własności prywatnej i ochrona rodziny) nie jest konieczne, by dziedziczenie odbywało się poprzez sukcesję uniwersalną, ten rodzaj następstwa po osobie zmarłej jest jednak najbardziej efektywny. Podstawową zaletą tej formy dziedziczenia jest bowiem wyłączenie ryzyka bezdziedziczności spadku. W przypadku przyjęcia innego niż sukcesja uniwersalna sposobu określania następstwa prawnego spadkodawca mógłby oczywiście rozporządzić poszczególnymi składnikami swojego majątku na wypadek śmierci, jednakże powodowałoby to ryzyko pominięcia części z nich (np. dlatego, że spadkodawca o nich zapomniał albo też w ogóle nie był świadomy, iż mu przysługują). Sukcesja uniwersalna rozwiązuje także problem długów spadkowych. Dzięki niej wierzyciele spadkodawcy potrzebują jedynie ustalić osobę uniwersalnego następcy prawnego, by móc dochodzić od niego swoich roszczeń.

W polskim porządku prawnym znaczenie dziedziczenia jako elementu konstrukcyjnego ładu społecznego podkreśla jego konstytucyjne umocowanie. Konstytucja RP wspomina o dziedziczeniu czy ściślej – o prawie dziedziczenia w trzech przepisach. Zgodnie z art. 21 ust. 1 Konstytucji RP Rzeczpospolita chroni własność i prawo dziedziczenia. Stosownie do art. 64 ust. 1 każdy ma prawo do własności, innych praw majątkowych oraz prawo dziedziczenia, zgodnie zaś z art. 64 ust. 2 własność, inne prawa majątkowe oraz prawo dziedziczenia podlegają równej dla wszystkich ochronie prawnej. Konstytucyjne prawo dziedziczenia jest powiązane z prawem własności. Jest wręcz jego nieodłącznym korelatem, dopełnieniem i możliwością jego kontynuacji po śmierci właściciela¹⁰. Wzmiankowane w Konstytucji RP prawo dziedziczenia, chociaż uregulowane w trzech przepisach wyrażających inne aspekty jego treści, ma jednorodny charakter prawny. Jest to prawo podstawowe, abstrakcyjne, a więc nie odnosi się do dziedziczenia po konkretnej osobie fizycznej. Zapewnia każdemu możliwość dysponowania mająt-

¹⁰ Zob. M. Pazdan, *Konstytucja a prawo spadkowe* [w:] *Księga pamiątkowa Profesora Marcina Kudeja*, red. A. Łabno, E. Zwierzchowski, Katowice 2009, s. 24.

Publikacja jest pierwszym na polskim rynku monograficznym opracowaniem problematyki następstwa prawnego po zmarłych wspólnikach i akcjonariuszach spółek handlowych. Postawiono i rozwiązano w niej szereg problemów pojawiających się na styku prawa spółek handlowych i prawa spadkowego. W szczególności omówiono zagadnienia takie jak:

- skutki śmierci wspólnika w każdej ze spółek handlowych;
- reżim prawny następstwa;
- sposób wykonywania uprawnień przez spadkobierców;
- ograniczenie lub wyłączenie wstąpienia spadkobierców do spółki i wiążące się z tym uprawnienia spadkobierców niewstępujących do spółki;
- dział spadku obejmującego prawa udziałowe w spółkach handlowych.

Książka jest przeznaczona przede wszystkim dla przedstawicieli nauki prawa, sędziów, notariuszy, adwokatów, radców prawnych oraz dla aplikantów tych zawodów. Zainteresuje także wspólników spółek handlowych.

Paweł Zdanikowski – doktor nauk prawnych, adiunkt w Katedrze Prawa Handlowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; sędzia orzekający w sprawach cywilnych; autor kilkudziesięciu publikacji z zakresu prawa spółek handlowych i prawa cywilnego, w tym prawa spadkowego.

9788382464818 W01P01

ISSN 1897-4392
ISBN 978-83-8246-481-8

9 788382 464818

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL

CENA 129 ZŁ (W TYM 5% VAT)